

## Emma Andelius och Hemslöjdsföreningen i Umeå



Emma Andelius flyttade till Umeå 1906 med sin man, apotekaren Axel Fredrik Andelius. De kom att bo på övervåningen i det då nybyggda apoteket, ett av de första hus som byggdes efter branden 1888. Apotekets byggnad finns kvar än idag, belägen längs Storgatan på hörnet mot Vasagatan (se fotografi ovan). Hon skulle bli bekant för umeborna inte bara som apotekarfru utan som en av stadens föreningsaktiva kvinnor, den som etablerade Hemslöjdsföreningen i staden.



Foto: Västerbottens museum.

Hemslöjden är ingen renodlad kvinnlig arena utan den har haft och fortfarande har även män både som slöjdare och styrelseledamöter. Hemslöjden är ett begrepp med flera betydelser. Det kan förstas beteckna den slöjd som utförs i hemmen men framförallt syftar begreppet på två olika föreningar. Den äldsta av dessa är Föreningen för Svensk Hemslöjd, som initierades av Lilly Zickerman hösten 1899 med prins Eugen som styrelseordförande. Kanske mera vanligt är att man med Hemslöjden avser den med Svensk Hemslöjd konkurrerande organisationen Svenska Hemslöjdföreningarnas Riksförbund från 1912. Det förbundet är en samorganisering av de många lokala hemslöjdsföreningarna runt om i landet. Av de lokala hemslöjdsföreningarna grundades den första i Leksand 1904 och under ytterligare några år tillkom ett tjugotal lokala föreningar. Bland dem fanns Umeå hemslöjdsförening från 1909 som Emma Andelius gav upphov till.

Vem var då Emma Andelius? Hon föddes 1862 i Persberg, Färnebo härad i Värmlands bergslag där hennes far Olof Bergström kom att förvärva Finshyttans bruk 1867. Efter faderns död kom några av sönerna att ta över ansvaret för verksamheten och även i tredje led drevs bruket av familjen Bergström. Modern Brita Catharina födde tolv barn, tre döttrar och nio söner varav en var Emmas tvillingbror och de båda var näst yngst i syskonskaran. Föräldrarna uppmuntrade sina barn att studera och flera av bröderna blev ingenjörer.

Emma Andelius flyttade till Stockholm där hon studerade vid Slöjdskolan, idag kallad Konstfack. Hon gick kurser hos Handarbetets Vänner, en verksamhet som initierats av Sophie Adlersparre 1874. Vidare utbildade Emma Andelius sig även hos skånska Hulda Lundin. Erfarenheten från tiden hos Hulda Lundin kom att bli bestämmande för hennes yrkesval. Hulda Lundin var en framstående sömmerska och pedagog och anses vara den som lagt grunden för skolornas textila undervisning. När Emma Andelius var färdigutbildad inom det textila området fick hon 1885 arbete som handarbetslärarinna vid Lyceum för flickor i Stockholm, grundad 1875. Efter några år fick hon motsvarande tjänst vid Södermalms högre läroanstalt för flickor grundad 1881. Där arbetade hon fram till 1902 då hon gifte sig 40 år gammal.

Från 1904 när Anna Whitlock, en framstående pedagog i sin tid, fick idén till en kvinnlig konsumentkooperation, Svenska Hem, deltog Emma Andelius i dess planerande och kom att sitta med i dess interrimstyrelse. När affären startade 1905 blev hon föreståndare för viktualierna, livsmedlen. Engagemanget för Svenska Hem tog dock slut när paret Andelius flyttade till Umeå men hon deltog i Svenska Hems jubileum 1930 på Stockholms konserthus.

I Umeå fanns ett hushållningssällskap sedan 1814, som Lilly Zickerman under slutet av 1800-talet försökte få kontakt med för att samarbeta kring slöjden som en inkomstkälla. Av detta blev det dock ingenting då, trots att det då och in på 1900-talet rådde förfärande fattigdom och ren nöd i Västerbotten. Kvinnor och män på landsbygden försökte så gott det gick att sälja eller byta sina slöjdalster i Umeå mot mat. Emma Andelius insåg att den verksamheten skulle kunna organiseras på ett bättre sätt. Hon hade tankar på att ta itu med frågan när hon fick i uppdrag att köpa in slöjd för 2000 kronor - motsvarande cirka 120 000 kronor idag - för ett lotteri till förmån för Föreningen för Norrländsk hembygdsforskning som bildats i Härnösand år 1909. Hon var framgångsrik och mötet med slöjden och de möjligheter till försörjning som den ger inspirerade Emma Andelius att ta ett initiativ till att grunda en hemslöjdförening i Umeå.

Den 29 november 1909 kallades till ett möte i det då tämligen nybyggda rådhuset. Ett hundratal personer slöt upp varav 65 blev medlemmar i den hemslöjdsförening som då konstituerades. I styrelsen för föreningen blev landshövding Henning Björklund ordförande. Adjunkten vid folkskolelärarinneseminariet Ferdinand Laestadius och fröken Fanny Holmberg, högerpolitiker och föreståndare vid den så kallade sinnesslöanstalten var ytterligare några av ledamöterna. Målarmästare Otto Wretling var tillsammans med Emma Andelius de mest drivande i föreningen.

Syftet med hemslöjdsföreningen var initialt arbetsmarknadsmässig, man ville skapa arbetstillfällen på landsbygden och därtill avsättning för produkterna i Umeå. Emma Andelius hade inte bara ett stort kunnande inom det textila området utan också ett stort intresse för slöjden som sådan. Hon kom att betyda oerhört mycket för inventeringen av den västerbottniska slöjden, både den textila och rotslöjden, som hon ägnade ett särskilt intresse och dessutom skrev en bok om 1932. Den kom för övrigt i nytryck 1966 med förord av Katarina Ågren vid Västerbottens länsmuseum. Emma Andelius var medveten om hur okänd den västerbottniska slöjden var och hon genomförde strapatsrika färder, även i väglöst land, för att få kontakt med slöjdare. Hon köpte in slöjd och hon kom att skänka slöjd till Nordiska Museet för att Västerbottens skulle vara representerat där. Hennes uppteckningar kom att ligga till grund för tillverkning av textilier i Hemslöjdsföreningens regi.

Som den företagare hon var ville hon se till att det också blev ett försäljningsställe i Umeå. Från början fanns mest ett varulager och det fanns på några olika ställen som i Åkerblomska huset vid Rådhusstorget. Signe Örtenblad, som var varulagrets föreståndare från 1910, var änka efter byggmästare Janne Eriksson Örtenblad och ägare till Kungsgatan 57 där hon bodde och under en tid förvarade hemslöjdens varulager.

Interiör, Hemslöjdens lokaler 1916. Troligen från Signe Örtenblads lager, Kungsgatan 57.  
Fotograf: okänd. Foto: Västerbottens museum.

När sparbankens nya byggnad, ritad av den välkände arkitekten Torben Grut, stod färdig 1917,

fick Hemslöjden hyra lokaler där.

Interiör, Hemslöjden. Sparbankens lokaler. Fotograf: okänd. Foto: Västerbottens museum.

Först 1940 flyttade verksamheten till ordenshuset på Skolgatan där man sedan var kvar i drygt fyrtio år.

När hemslöjdsföreningen etablerade sin försäljning i Sparbankshuset var det en vital verksamhet där borgerligheten gjorde sina inköp, där de kunniga anställda fick inreda borgerskapets hem, där anställda väverskor vävde oerhörda mängder av gardiner och möbeltyger. Så småningom kom även formgivare att knytas till verksamheten.

Interiör, Hemslöjdens lokaler på Skolgatan 40. Fotograf: okänd. Foto: Västerbottens museum.

Emma Andelius kunde vara nöjd. Hennes initiativ hade varit lyckosamt, många försörjde sig genom främst vävningen och Umeås borgerlighet hade fått en egen affär där den goda smaken var garanterad. Emma satt i styrelsen för hemslöjdsföreningen under hela sin tid i Umeå som

varade fram till 1921 då hon flyttade med sin man till Helsingborg där hon stannade till 1926 då maken dog.

Efter tiden i Umeå var hon inte längre föreningsaktiv men fortsatt intresserad av slöjd och då särskilt för korsstygnbroderi. Hon samlade mönster från hela världen och gav ut flera böcker om korsstygnbroderier. Hennes skriftställarskap började 1920 i Umeå och fortsatte genom nästan hela livet. Den sista boken För linneskåpet kom ut 1946 och två år före hennes död kom Hagaprincessornas korsstygnbok från 1945 i ny upplaga. En orsak till att hon slutade skriva torde vara hennes allt mer försämrade syn. Emma Andelius tilldelades flera utmärkelser som Västerbottens hushållningssällskaps lilla guldmedalj 1920, Illis Quorum av femte storleken 1933, Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbunds förtjänstplakett i silver 1934 samt Nordiska museets Hazeliusmedalj i silver 1936.

När maken dog 1926 flyttade Emma Andelius som nämnts till Stockholm där hon bodde på Linnégatan till sin död 1956. Emma Andelius Bergström ligger begravd på Filipstads östra begravningsplats tillsammans med sin make och tvillingbrodern Edvard Bergström med familj.

Sammanfattningsvis kan man säga att Emma Andelius synliggjorde ett område där kvinnor var verksamma på ett trefaldigt sätt: som producenter genom alla väverskor och så småningom formgivare, som konsumenter, borgerlighetens kvinnor gjorde beställningar och inköp till sina hem hos hemslöjden och som företagare genom den livaktiga affärsverksamheten. Emma Andelius, liksom så många kvinnor i liknande positioner, befann sig i en skärningspunkt mellan det privat och det offentliga, hennes åtagande var frivilligt, arbetet ideellt men exponerades i det offentliga.

Källor:

Arkiv:

Västerbottens läns hemslöjdförening.

Västerbottens museums fotoarkiv.

Litteratur:

Ågren, Katarina, Nödhelp och skaparglädje (Umeå 2011)

Glöm inte att uppge författarnamn och källa när du hänvisar till denna artikel.

Författare: Kerstin Thörn